

Література

1. Одеська газета. — 1941. — 30 лист.
2. Там само. — 1941. — 13 груд.
3. Там само. — 1941. — 2 лист.
4. Там само. — 1941. — 13 груд.
5. Там само. — 1941. — 16 груд.
6. Там само. — 1943. — 7 жовт.
7. Там само. — 1943. — 8 черв.
8. Там само. — 1942. — 8 серп.
9. Там само. — 1943. — 23 лют.
10. Там само. — 1943. — 2 бер.
11. Там само. — 1943. — 8 трав.
12. Там само. — 1943. — 2 трав.
13. Там само. — 1942. — 9 груд.
14. Там само. — 1941. — 10 груд.
15. Там само. — 1942. — 10 лют.
16. Там само. — 1943. — 3 квіт.

В. П. Передерко

ГАЛИЧИНА У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ РОСІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ ст. (до 1914 р.): СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ

У вітчизняній історіографії більшість робіт, присвячених вивченню зовнішньої політики Росії, опосередковано торкаються питань, пов'язаних з темою нашого дослідження [1]. Відзначимо лише наукову монографію О. Сухого, однак вона стосується періоду ХІХ ст. [2]. Натомість у Російській Федерації подібні питання вивчають О. Бахтуріна, М. Клопова, Н. Пашаєва, В. Савченко [3]. Як правило, сьогодні у нас більше є вивченими лише дотичні проблеми, наприклад, національно-політичні орієнтації галичан напередодні Першої світової війни, історія русофільського руху, який був зв'язною ланкою із російським заступництвом. Але наявні роботи не дають змогу комплексно розкрити проблему, тому наше завдання полягає у тому, щоб з'ясувати стан і перспективи дослідження даного питання.

Тема русофільства та його зв'язків із Росією лише в цей час починає знаходити своє висвітлення у публікаціях дослідників,

не обтяжених ідеологічними стереотипами. Вагомим вкладом у історіографію проблеми є стаття М. Мудрого [4]. На Третньому Міжнародному конгресі українців у Харкові (серпень 1996 р.) доповідь О. Аркуші про русофільство започаткувала, на наш погляд, новий етап вивчення проблеми. Дослідниця відзначила той факт, що русофільство спочатку відіграло роль окремишньої сепарації від чужої національної спільноти (поляків) і було фактором становлення національної самосвідомості. Одні русофіли розуміли під поняттям “руській народ” всеруський простір (але не приналежність до великоруського (російського) народу), нерідко виокремлюючи в тій спільності свою, окрему — “малоруську”. Проте лише на початку ХХ ст. зазначені межі були розірвані. Ступінь зв’язку розумівся по-різному, від повного отождолення українців (русинів) з росіянами до визначення їх національної окремишності [4, с. 258; 5].

Стаття С. Макарчука “Москвофільство: витоки та еволюція ідеї (середина ХІХ ст. — 1914 р.)” була першою спробою узагальнити історію русофільства в Галичині. Саме тут можна прослідкувати ідейну еволюцію автора від однозначного трактування москвофільської течії як антиукраїнської, до більш ліберальної аксіологічної орієнтації [4, с. 258-259; 6; 7]. Своїй трансформації в антиукраїнську силу москвофільство завдячує, на думку автора, російському фактору, що діяв шляхом фінансового підкупу та пропаганди. “...Саме фактор російського проникнення і вкорінення в суспільно-політичне життя частини населення... шляхом грошового та всілякого іншого підкупу, пропагандистського і “наукового” одурманювання людей перетворив галицьке москвофільство в національну силу, ворожу і чужу інтересам... усього українського народу” [7, с. 98].

Автори статті “Русофільство в Галичині в середині ХІХ — на початку ХХ ст.: генеза, етапи розвитку, світогляд” О. Аркуша та М. Мудрий прийшли до висновку, що москвофільський світогляд не був проявом “зрадницької” української позиції, а швидше пошуком національно-політичних орієнтирів. Поняття “москвофіли” є виправданим лише стосовно групи діячів старорусинів, які орієнтувались не на всеруський простір, а власне на Росію, заперечуючи різницю між нею та Україною, вважали вчені. Масова політизація суспільства на зламі ХІХ–ХХ ст. стала початком кристалізації “москвофільства”, яке слід відо-

кремлювати від “русофільства”, що залишалось на ідейній базі панрусської єдності [4, с. 259-260; 8].

Вивчаючи проблеми західноукраїнських земель початку ХХ ст., не можна обійти увагою праці О. Сухого, який почав в українській історіографії дослідження суспільно-політичного життя в контексті зовнішньої політики царизму. У роботі “Національна ідея в програмах та діяльності українських політичних партій Галичини (кінець ХІХ — початок ХХ ст.)” аналізується, зокрема, ставлення партій до російського впливу в регіоні. Нарис “Галичина: між Сходом і Заходом...” знайомить нас з перипетіями українсько-москвофільського протистояння [9]. Стаття О. Мазура і О. Сухого про діяльність “Галицько-руського благодетельного общества” (Санкт-Петербург) дає уявлення про використання громадських організацій у політиці Романових щодо Галичини напередодні Першої світової війни [10]. У вступі до збірника документів і матеріалів з історії москвофільського руху О. Сухий побіжно розглядає історію русофільства і приходить до висновку, що навіть значна фінансова підтримка його російським урядом не змогла змінити політичну ситуацію в краї [11, с. 57]. До речі, цей збірник започаткував вивчення москвофільського руху крізь призму зовнішньої політики Російської імперії. Згодом з’явилась фундаментальна праця “Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у ХІХ ст.)” [12].

Досліджуючи австрійську політику в українському питанні вже після 1914 р., С. Попик прийшов до висновку, що незважаючи на конституційні, законодавчі гарантії офіційного Відня, політико-правове становище українців на початку ХХ ст. залишалося на вкрай низькому рівні і це створило сприятливі умови для зародження національного руху [13, с. 31]. Автори статті “Українсько-польська проблематика в політиці Австро-Угорщини на початку Першої світової війни” В. Трофимович, Р. Романюк теж зосереджують увагу на тому, що для здобуття українських симпатій австрійцями до війни не було зроблено практично нічого, але це посприяло поширенню москвофільських настроїв серед галичан [14, с. 25].

Я. Грицак висловив думку, що напередодні кризи 1914 р. австро-німецький блок виводив своє прагнення відірвати Укра-

їну від монархії Романових не тільки через геополітичні, але й через господарські розрахунки (до війни країна давала близько 16 млн. т. хліба на рік). Росія ж хотіла приєднати Галичину, Буковину, Закарпаття. Петербург проголосив себе захисником поневолених слов'янських народів. “Для цього... розігрувалася балканська карта, а друге, за важливістю місце посідала “Підкарпатська Русь”... йшлося не просто про приєднання..., але й про придушення тут гнізда “мазепинства”, яке поширювало свої впливи на Наддніпрянську Україну” [15, с. 103-105]. Подібно бачить ситуацію і О. Реєнт. “Російський царизм вважав, що має моральне право і навіть зобов'язання перед слов'янськими народами захищати ідеї панславізму. Те, що при цьому застосовувалися експансивні засоби, приховувалося за яскравою дипломатичною риторикою” [16, с. 303]. Проблему українства сприймали однозначно як вимувану. Автор на підтвердження цитує через працю Д. Солов'я “Винищення українства — основна мета Росії у війні 1914 року. Матеріали до історії України за часів Першої світової війни”, що вийшла у Львові 1933 р., думку однієї з брошур, виданої Обществом им. Михаила Качковского” у 1902 р.: “Галицькі українці — це новітній винахід європейської політики. П'ятдесят років тому Стадіон придумав рутенів — тепер інші політики винайшли австрійських українців...”. Вони “є насправді сектою, але не релігійною, а соціально-політичною” [17, с. 37]. Напередодні війни, констатує О. Реєнт, українці обох імперій усвідомлювали себе представниками одного народу, але громадянами різних держав [17, с. 10-11].

О. Реєнт та Б. Янишин зауважують, що В. Сарбей у книзі “Національне відродження України” неправомірно перебільшує твердження, що напередодні війни “австро-угорські власті у “своїх” українцях вбачали ворогів через їхнє природне прагнення до возз'єднання з більшою частиною свого народу, яка перебувала під владою Російської імперії”, тому обидві монархії “воєнне становище збиралися використати і для того, щоб назавжди покінчити з національно-визвольними змаганнями українців” [18, с. 296; 19, с. 17]. У сучасній українській історіографії плани та мотивації дій російського уряду стосовно українських земель переважною більшістю науковців пов'язуються з поширенням громадсько-політичних зв'язків західно-

українських земель із Наддніпрянщиною, розвитком українського національного руху в Галичині та Буковині, що ставало дедалі небезпечнішою загрозою для Росії та її імперських інтересів, вважають ці вчені [19, с. 17]. Стаття Б. Андрусихина “Україна в роки Першої світової війни” теж підтверджує ці висновки щодо російських мотивів війни за Галичину [20, с. 18]. На думку О. Гриніва, “малоросійський сепаратизм” постійно тривожив російських правителів. Аби покінчити з ним, царська Росія посягала на галицькі землі, тому що захопивши Галичину, Москва могла “хірургічним” методом “розв’язати” проблему [21, с. 27]. Думка про те, що царський уряд нав’язував галицьким українцям москвофільство, на наш погляд, є дискусійною [21, с. 27].

Р. Симоненко у статті “Міжнародне утвердження України” доводить, що на початку ХХ ст. ситуація на українських землях розглядалась як внутрішня справа Росії чи Австро-Угорщини, відповідно вони “воліли розігрувати “українську карту” поміж собою...”. У системі міжнародних відносин місця для 45-мільйонного народу не залишалось. “Лицемірно рекламуючи симпатії та підтримку життєвих прагнень українців, імперіалістичні суперники плекали надії на використання у власних інтересах зростаючого потягу пригнобленої нації до єдності”, причому справа возз’єднання розв’язувалась без участі народу. Росія, на думку вченого, володіла вагомими перевагами у боротьбі за українські землі. Східна Галичина, Буковина і Закарпаття історично тяжіли до основної маси етнічних територій, а звідси походив і показний “легітимізм” загарбницьких вимог царизму [22, с. 57-59].

В. Фісанов зауважує, що, якщо вести мову про слов’янофільські мотиви російської політики, то вони мали місце тоді насамперед на західноукраїнських землях [23, с. 116]. Посилаючись на працю Скальковського “Внешняя политика России и положение иностранных государств”, що була надрукована у Санкт-Петербурзі в 1897 р., дослідник приходить до висновку, що з кінця ХІХ ст. можлива війна Росії і Австро-Угорщини розцінювалась провідними російськими аналітиками як “безглуздя”; підкреслювалась необхідність існування Австро-угорської держави на Сході Європи як важливого чинника стабільності [23, с. 115].

Варто згадати про круглий стіл, проведений 2 грудня 2000 р. у Російському культурному центрі у Львові, на тему “Русофільство в австрійській Галиції: сучасні історичні дослідження і уроки”. У дискусії брали участь М. Мудрий, С. Макарчук, Л. Зашкільняк, О. Киричук, Л. Соколов та ін. Опубліковані матеріали засвідчили наявність проблеми у висвітленні історії русофільського руху в Галичині, вирішення якої, на нашу думку, лежить у площині комплексного підходу до теми дослідження. Круглий стіл акцентував увагу на тому, що і сьогодні думки щодо суспільно-політичних процесів у Галичині, російського фактору у них занадто різняться суперечністю своїх оцінок та висновків [24].

Таким чином, сучасна українська історіографія висвітлює зовнішньополітичний курс Російської імперії щодо західноукраїнських земель і Галичини зокрема, в контексті вивчення австрійської політики в краї, русофільського руху, його зв'язків з урядовими і неурядовими установами та організаціями. Більшість вчених сьогодні вважає, що зовнішня підтримка (фінансова, моральна) була зумовлена ідейною та організаційною кризою цієї суспільно-культурної течії, відтак “проруська” орієнтація кінця ХІХ ст. остаточно еволюціонувала в “проросійську”, що використовував царизм у своїх загарбницьких цілях. Власне активність Петербурга реалізовувалась через пропаганду ідей неославізму для послаблення потенційного національно-визвольного опору на випадок анексії.

Подальша перспектива дослідження даної теми визначається потребою комплексної розробки питань східнослов'янського контексту: вплив русофільства (москвофільства), українофільства на формування, розвиток українсько-російських відносин, використання цих суспільно-політичних та культурних течій у своїх цілях офіційними колами Австро-Угорської і Російської імперій, виправданість їхніх сподівань, вплив суспільно-політичного життя в Росії на діяльність урядових кіл, неославізму як модерної класичної ідеології початку ХХ ст. на геостратегічні розрахунки петербурзької дипломатії.

Джерела та літератури

1. Аркуша О., Мудрий М. Русофільство в Галичині в середині XIX — на початку XX ст.: генеза, етапи розвитку, світогляд // Вісник Львівського університету. Серія історична. Випуск 34. — Львів: ЛНУ ім. Ів. Франка, 1999. — С. 231-268; Аркуша О. Міхал Бобжинський та українське питання в Галичині // Вісник ЛНУ. Серія історична. — Львів: ЛНУ ім. Ів. Франка, 2000. — Вип. 35-36. — С. 168-206; її ж. Русофільська орієнтація в Галичині в останній чверті XIX ст. // Третій міжнародний конгрес українців, 26-29 серпня 1996 р. Доповіді та повідомлення. Історія. Ч. 1. — Харків, 1996. — С. 120-125; Мудрий М. Австрорусинство в Галичині: спроба окреслення проблеми // Вісник ЛНУ. Серія історична. — Львів: ЛНУ ім. Ів. Франка, 2000. — Вип. 35-36. — С. 571-604; його ж. Національно-політичні орієнтації в українському суспільстві Галичини австрійського періоду у висвітленні сучасної історіографії // Вісник Львівського університету. Серія історична. — Львів: ЛНУ ім. Ів. Франка, 2002. — Випуск 37. — Част. 1: Статті та повідомлення. — С. 465-500; Макарчук С. А. Галицьке москвофільство в кінці XIX — на початку XX ст. // Історичні дослідження. Вітчизняна історія: Республіканський міжвідомчий збірник наукових праць. — Випуск 16. — К., 1990. — С. 101-107; його ж. Москвофільство: витоки та еволюція (середина XIX століття — 1914 р.) // Вісник Львівського університету. Серія історична. Випуск 28. — Львів: Світ, 1992. — С. 82-98; его же. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма. — Львов: Вища школа, 1983. — 256 с.; Сухий О. Галичина: між Сходом і Заходом. Нариси історії XIX — початку XX ст. — Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 1999. — 226 с.; його ж. Національна ідея в програмах та діяльності українських політичних партій; Мацевко І. Польські національні демократи і неославізм (1907–1910) // Вісник ЛНУ. Серія історична. — Львів: ЛНУ ім. Ів. Франка, 2000. — Вип. 35-36. — С. 221-237.
2. Сухий О. Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у XIX ст.). — Львів, 2003. — 496 с.
3. Бахтуріна А. Ю. Политика Российской Империи в Восточной Галиции в годы Первой мировой войны. — М., 2000. — 264 с.; Пашаева Н. М. Очерки истории русского движения в Галичине XIX–XX вв. — М., 2001. — 201 с.; Клопова М. Э. Российские дипломаты о восточнославянских землях Австро-Венгрии в конце XIX — начале XX вв. // Четвертий міжнародний конгрес українців. — Одеса, 26-29 серпня 1999 р. Доповіді та повідомлення. Історія. Ч. 1: Від найдавніших часів до початку XX ст. — Одеса — Київ — Львів,

1999. — С. 300-306; Савченко В. Н. Восточная Галиция в 1914–1915 годах (этносоциальные особенности и проблема присоединения к России) // Вопросы истории. — 1996. — № 11-12. — С. 95-106; его же. Восточная Галиция в 1914–1915 годах (национально-политическая ситуация и политика российской администрации) // Отечественная история. — 2002. — № 5. — С. 76-89; его же. Восточная Галиция накануне Первой мировой войны (этносоциальная ситуация по данным российского Министерства иностранных дел) // Отечественная история. — 2005. — № 6. — С. 32-41; его же. Восточная Галиция: проблемы национально-территориального и политического размежевания (1914–1923 гг.) // Вопросы истории. — 2005. — № 9. — С. 95-107; его же. Восточная Галиция на историческом перепутье: 1910 — начало 1920-х годов // Регионы и границы Украины в исторической перспективе. — М., 2005. — С. 132-189.
4. Мудрий М. Галицьке русофільство в сучасній історіографії: стан і перспективи дослідження // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Випуск 9. — Львів, 2001. — С. 254-280.
5. Аркуша О. Русофільська орієнтація в Галичині в останній чверті XIX ст. // Третій міжнародний конгрес українців, 26-29 серпня 1996 р. Довіді та повідомлення. Історія. Ч. 1. — Харків, 1996. — С. 120-125.
6. Макачук С. А. Галицьке москвофільство в кінці XIX — на початку XX ст. // Історичні дослідження. Вітчизняна історія: Республіканський міжвідомчий збірник наукових праць. — Випуск 16. — К., 1990. — С. 101-107;
7. Його ж. Москвофільство: витоки та еволюція (середина XIX століття — 1914 р.) // Вісник Львівського університету. Серія історична. Випуск 28. — Львів: Світ, 1992. — С. 82-98.
8. Аркуша О., Мудрий М. Русофільство в Галичині в середині XIX — на початку XX ст.: генеза, етапи розвитку, світогляд // Вісник Львівського університету. Серія історична. Випуск 34. — Львів: ЛНУ ім. Ів. Франка, 1999. — С. 231-268.
9. Сухий О. Галичина: між Сходом і Заходом. Нариси історії XIX — початку XX ст. — Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 1999. — 226 с.; його ж. Національна ідея в програмах та діяльності українських політичних партій Галичини (кінець XIX — початок XX ст.). — Львів: Каменярь, 1998. — 132 с.
10. Мазур О. Я., Сухий О. М. Галичина: “Галицько-російське благодійне товариство” (1902–1914 рр.) // Вісник Державного університету Львівська політехніка. № 377. Держава та армія. — Львів: Видавництво державного університету “Львівська політехніка”, 1999. — С. 104-113.

11. Москвофільство: Документи і матеріали. — Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. — 236 с.
12. Сухий О. Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у XIX ст.). — Львів, 2003. — 496 с.
13. Попик С. Д. Українці в Австрії 1914–1918. Австрійська політика в українському питанні періоду Великої війни. — К. — Чернівці: Золоті литаври, 1999. — 236 с.
14. Трофимович В., Романюк Р. Українсько-польська проблематика в політиці Австро-Угорщини на початку Першої світової війни // Перша світова війна і слов'янські народи: Матеріали міжнародної наукової конференції, 14-15 травня 1998. — К., 1998. — С. 24-30.
15. Грицак Я. Нарис історії України: Формування модерної української нації. — К.: Генеза, 1996. — 360 с.
16. Реєнт О. П. Дипломатичні аспекти “східного питання” й Україна // Нариси з історії дипломатії України. — К.: Видавничий дім “Альтернативи”, 2001. — С. 264-313.
17. Його ж. Україна в імперську добу (XIX — початок XX ст.). — К., 2003. — 340 с.
18. Сарбей В. Г. Національне відродження України // Україна кризь віки. Т. 9. — К.: Видавничий дім “Альтернативи”, 1999. — 336 с.
19. Реєнт О. П., Янишин Б. М. Україна в період Першої світової війни: історіографічний аналіз // Український історичний журнал. — 2004. — № 4. — С. 3-37.
20. Андрусишин Б. Україна в роки Першої світової війни // Перша світова війна і слов'янські народи: Матеріали міжнародної наукової конференції, 14-15 травня 1998. — К., 1998. — С. 17-23.
21. Гринів О. Україна і Росія: партнерство чи протистояння? (Етнополітичний аналіз). — Львів: Інститут народознавства НАН України, 1996. — 384 с.
22. Симоненко Р. Міжнародне утвердження України // Політика і час. — 1995. — № 12. — С. 57-68.
23. Фісанов В. П. Програє суперництво (США та Австро-Угорщина у Центральній Європі в роки Першої світової війни). — Чернівці: Золоті литаври, 1999. — 264 с.
24. Акценти круглого стола на тему: “Русофільство в австрійській Галиції: сучасні історичні дослідження і уроки” (по матеріалам круглого стола, що відбувся 02.12.2000 г. в Руському культурному центрі м. Львова). — Львів: Ахілл, 2002. — 87 с.